

Komunikace s cizinci: právní důsledky tlumočení

Srovnání praxe v zemích V4:

**v Polsku, v Maďarsku, v České republice, na Slovensku
a na Ukrajině.**

Liga za lidská práva, Bratislava

Mgr. Helena Tužinská, PhD.

Červenec 2011

Projekt byl podpořen Vyšehradským fondem

Úvod

Komunikace lidí, kteří mluví různými jazyky, je jako dobrodružství: každá z řečí šifruje významy do slov jiným způsobem. V případě, že není k dispozici kvalitní tlumočník, nastává nedorozumění. V případě komunikace zástupců státu s cizinci je situace o něco složitější. Cizí státní příslušníci, kteří potřebují povolení na pobyt, jsou v pozici žadatelů, a úředníci v pozici rozhodovačů. Tlumočník se jeví jako neutrální prostředník. Praxe však ukazuje, že kvalitní tlumočení není samozřejmostí. Tato srovnávací studie je výsledkem zkušeností právníků s tlumočením pro cizince v zemích V4 a na Ukrajině.

Projekt pozorování praxe při tlumočení během řízení s cizinci iniciovala slovenská Liga za lidská práva. V roce 2010 ve spolupráci s polskou Helsinskou nadací pro lidská práva, Maďarským helsinským výborem, českou Organizací pro pomoc uprchlíkům a ukrajinskou Caritas podala žádost o financování projektu Vyšehradským fondem. Experti regionu V4, kteří se primárně věnují poskytování právní pomoci cizincům, se shodli, že oblast tlumočení vyžaduje specifickou pozornost, vzhledem k tomu, že kvalita v současnosti poskytovaných služeb je dlouhodobě neuspokojivá, neefektivní a neodpovídá vynaloženým finančním prostředkům. V březnu 2011 se v Bratislavě uskutečnil pracovní seminář, kde byly prezentovány výsledky pozorování a v národních studiích bylo navrženo několik zásadních opatření.

Národní studie prezentují specifické informace pro danou konkrétní zemi. Vychází z popisu systému vnitrostátního práva a z identifikovaných nejčastějších nedostatků, které nastaly během tlumočení v právních řízeních. Příklady z praxe jsou uváděny na základě pozorování právníků a jiných pracovníků, a také ze zkušeností samotných cizinců. Popisovány jsou monitorované problematické případy, což ale neznamená, že takové situace vyvstávají nevyhnutelně v každém případě. I přesto, že zákony a aplikační praxe v jednotlivých střeoevropských zemích se různí, v této studii poskytujeme průřezová témata, která se vyskytovala v menší či větší míře v celém regionu.

Název národních zpráv je totožný: *Practices in interviewing immigrants: legal implications*. Autoři národních studií jsou experti z oblasti cizineckého práva: za Polsko: Maja Tobiasz, za Ukrajinu: Kristina Jarošová, za Maďarsko: Orsolya Szantai Vecsera, za Českou republiku: Hana Franková, za Slovensko: Zuzana Številová. Předložená porovnávací studie a národní studie jsou k dispozici na donorské stránce <http://visegradfund.org/>, a také na webových stránkách všech pěti partnerů výzkumu: <http://hrl.sk/pages/publications>, <http://www.opu.cz/>, <http://helsinki.hu/Kiadvanyaink/htmls/>, <http://www.hfhrpol.waw.pl/>, <http://www.caritas-uzhgorod.org/>

Cíle výstupových textů jsou pro všechny země shodné: zvýšit povědomí o zásadním vlivu tlumočení na průběh řízení s cizinci. V některých zemích V4 proběhly tréninky pro tlumočnický organizované UNHCR anebo nevládními organizacemi, a také pro rozhodovače na migračních úřadech. Při kontaktu s cizinci je však mnohem větší spektrum pracovníků státní i nestátní sféry – od pohraniční a cizinecké policie, přes úřady práce, až po ministerstvo vnitra, kterým může tento text sloužit jako východisko pro další projekty. Naším cílem je upozornit na nežádoucí a opakující se jevy, které přetrvávají i přes snahu všech zúčastněných o správný průběh řízení.

Východiska

Zásadní otázky výzkumu vyplývají z dlouhodobých zkušeností a pozorování účastníků projektu¹, během něhož jsme opakovaně zaznamenávali stížnosti na průběh a kvalitu tlumočení v průběhu různých procesních úkonů a při kontaktu cizinců se státními orgány. Klademe si otázku, zda stávající právní normy a aplikační praxe dostatečně zaručují respektování základních práv cizinců v souvislosti s řádným a zákonným tlumočením během řízení, a také otázku, jakým rizikům jsou vystaveni jiní cizinci z důvodu přetrvávajících nedostatků, které byly při pozorování identifikovány.

Během výzkumu jsme se proto zaměřili na oblasti, které mají zásadní vliv na kvalitu tlumočení:

- okolnosti a kontext rozhovoru
- čas a prostor, ve kterém se rozhovor odehrává
- přítomné osoby: zástupce instituce, tlumočnick, cizinec
- ne/přítomnost kvalifikovaného tlumočnicka
- standardy tlumočení v dané instituci
- jazykové znalosti tlumočnicka v oblasti právní terminologie
- komunikační a mezikulturní zdatnost tlumočnicka
- vliv instituce a nezávislost tlumočnicka
- právní důsledky nepřesného tlumočení pro cizince
- právní důsledky nepřesného tlumočení pro tlumočnicka
- vliv vedení pohovoru na průběh tlumočení

Země V4 mají společné historické zkušenosti, jsou částí Schengenského prostoru, a jsou vázány mezinárodními smlouvami a dohodami, které zaručují základní lidská práva a svobody pro každou osobu. Nesou zodpovědnost vyplývající z mezinárodních dohod, které se týkají nejen migrace. Národní studie² ukazují, že v zacházení s cizinci na Ukrajině, v Polsku, Maďarsku, Česku a na Slovensku existují podobné, či až totožné problémy. Identifikované problémy nejsou žádoucí, a nepřejí si je nejen samotní cizinci, ale ani správní orgány či soudy. Cílem tohoto textu je pojmenovat nejčastější pozorované jevy, které vyžadují zlepšení na národních a lokálních úrovních. Během odborného semináře experti z jednotlivých zemí sdíleli i osvědčené alternativní postupy a návrhy zlepšení.

Naším cílem není vypracování nových doporučení pro tlumočnicky, ale identifikovat „systémové mezery“, které umožňují nesprávný postup tlumočnicka. V případech, kdy jsme identifikovali mezery v zákonech, které dovolí, aby takovéto chyby vyvstaly, navrhuje systémové změny v legislativě. V případě, kdy byly identifikovány jiné než zákonné nedostatky, navrhuje podpořit vzdělávání³ osob, jejichž jednání a rozhodování má podstatný vliv na postavení cizinců.

---

1 Zjištění uvedená ve studii vycházejí z pozorování a zkušeností všech projektových partnerů a odrážejí současný stav praxe v letech 2010-2011. Popsaná zjištění a návrhy nerozlišují typ administrátora státní správy. Pojmem pohovor se rozumí jakýkoli kontakt státních orgánů s cizincem, neboť uvedené problémy se vyskytují ve všech státních institucích, byť rozličnou mírou. K institucionálním specifickým viz. jednotlivé národní studie.

2 Viz. zdrojové texty na <http://hrl.sk/pages/publications>, <http://www.opu.cz/>, <http://helsinki.hu/Kiadvanyaink/htmls/>, <http://www.hfhrpol.waw.pl/>, <http://www.caritas-uzhgorod.org/>

3 Součástí tohoto projektu je i překlad předcházejících výzkumných zjištění do anglického jazyka: Tužinská, H. 2010. Otázky opisu a překladu: využitie etnografických a antropologických poznatkov vo vedení a tlumočení interview s cizincami. Bratislava: Stimul.

Příčiny problémů při tlumočení v řízeních s cizinci:

- časový stres
- vysoká fluktuace pracovníků
- neznalost profesionálně správného postupu
- neochota změnit zaběhnuté nefunkční postupy
- formálnost řízení s cizinci zejm.pokud řízení vedeno z moci úřední
- nedostatečná motivace pracovníků a pocit zbytečnosti práce
- anti-imigračně nastavené interní směrnice
- neznalost důsledků (zvýšený počet opakovaně řešených otázek, zdlouhavost soudního řízení a možné průtahy, s tím spojené zvýšené finanční náklady, nemožnost domoci se práva, snížení kvality života cizinců)

Kvalitní tlumočení v řízení s cizinci:

- přináší úsporu času z dlouhodobého hlediska
- představuje ekonomické úspory a přínos pro stát v oblasti efektivity a prevence průtahů řízení
- přináší pocit užitečnosti práce
- respektuje lidská práva
- přispívá ke zpružnění soudního řízení
- podporuje pozitivní důsledky pro celý systém
- přispívá k vynutitelnosti práva
- má zásadní vliv na přesnost zápisu a na zaručení zásady spravedlivého řízení prostřednictvím konečného rozhodnutí ve věci
- znalost profesionálně správného postupu zvyšuje standardy práce
- změna postoje v řízení s cizinci usnadňuje komunikaci
- změna postoje a jednání zlepšuje obraz země v zahraničí
- zvýšení kvality vedení pohovoru předchází opakovanému řešení týchž otázek u týchž cizinců
- zvýšení kvality práce snižuje vysokou fluktuaci pracovníků způsobenou subjektivními okolnostmi
- ochota měnit zaběhnuté méně funkční postupy znamená zjednodušování výkonu

Identifikované problémy a praktické výzvy⁴

1. Problém: účastníci řízení neznají úřední postupy

- nedostupnost informací o řízeních týkajících se cizinců v jiném než úředním jazyce (SK)
- účastníci (cizinci ani tlumočníci) nedostávají přesné instrukce o průběhu pohovoru, navíc absentuje standardizovaný úřední postup řízení s cizinci v písemné podobě (PL)
- cizinci nejsou na začátku řízení informováni o všech svých právech a povinnostech, ani o průběhu pohovoru, ani o možnostech dalšího úředního postupu (PL)
- v azylových řízeních žadatelům o azyl často není známo jejich právo požádat o změnu tlumočnicka, pokud k tomu mají podstatný důvod (CZ, SK, HU, PL)
- v občanskoprávním řízení cizinci často nevědí, že si pro řízení musí zabezpečit tlumočnicka sami (PL)
- předvolání k pohovoru či jinému úkonu jsou psaná v úředním jazyce; cizinec nerozumí dostatečně obsahu a nedostaví se ve stanoveném čase anebo s požadovaným tlumočnickem (PL, CZ, SK, HU)
- překlad rozhodnutí je ústně sumarizován, bez vysvětlení (HU, SK)
- některé tiskopisy určené pro cizince jsou k dispozici jen v úředním jazyce (SK, HU)
- cizinci jsou vzhledem k administrativní komplikovanosti odkázáni na pomoc úřadu i v případech, kdy to není nevyhnutelné (SK, CZ)

1. Doporučení: ověřování znalosti postupu

- vysvětlit standardizovaný úřední postup každému cizinci před jednáním
- zpřístupnit přesné instrukce průběhu pohovoru, vysvětlit práva a povinnosti cizince, včetně objasnění možnosti požádat o přestávku během pohovoru, možnosti požádat o sklenici vody, či možnosti požádat o přerušování a pokračování v pohovoru v jiný den
- předvolání k pohovoru by mělo obsahovat informace:
  - o jazyce pohovoru
  - o právu změnit jazyk pohovoru
  - o právu požádat o změnu tlumočnicka v průběhu pohovoru
- vzhledem k možným odlišným představám o tom, co znamená stručná/podrobná výpověď, které skutečnosti jsou závažné, či jaký typ skutečností má výpověď obsahovat, je nevyhnutelné, aby cizinci obdrželi vysvětlující instrukce
- předvolání k jakémukoli občanskoprávnímu řízení by mělo obsahovat informace o nutnosti zabezpečení tlumočnicka na vlastní náklady, poučení by mělo být i v jiném než úředním jazyce
- předvolání k pohovoru či jinému řízení by mělo být zasláno v jazyce, o kterém se předpokládá, že mu cizinec rozumí
- odkázanost na úřady by se mohla snížit pomocí zvýšení dostupnosti informací v jiných než úředních jazycích, a také v dostupnosti tiskopisů ve více jazykových mutacích a v elektronické podobě, či v možnosti zaslat tiskopisy zpět na úřad poštou

2. Problém: jazyky jsou nepřesně určeny

- v řízení na hranicích nejsou cizinci informováni, že v jazyce, u kterého uvedou schopnost dorozumět se, ale není jejich mateřským, může být veden pohovor, cizinci uvádí např. cizí jazyk, který se učili ve škole, ačkoli stupeň znalosti je základní (PL)
- pokud u takto uvedeného jiného než mateřského jazyka je identifikována nedostatečná znalost,

---

4 Zkratka země v závorce znamená, že daný jev byl v dané zemi v různé míře pozorován. Neznamena to, že v jiné zemi neexistuje, ale že v národní studii nemusel být explicitně konstatovaný.

- dochází k prodloužení a prodražení komunikace s cizincem (PL)
- někteří cizinci uvádí, že rozumí světovému jazyku, přičemž používají dialekt, pohovor je veden ve spisovné formě (PL)
  - pro některé jazyky či dialekty není tlumočnick, pohovor je tlumočen prostřednictvím internetu přes angličtinu/francouzštinu, poté se zjistí, že cizinec hovoří i anglicky/francouzsky (SK, HU, PL, UA)
  - tlumočnick nepřiznává, že dialekt, kterým hovoří cizinec, zná pouze částečně, a namísto přiznání obtíží obchází přesný překlad (CZ, HU, SK, PL, UA)
  - dochází k nepřesnému tlumočení v případech, kdy tlumočnick dostatečně neovládá jazyk, ve kterém se vede řízení, např. jsme zaznamenali, že tlumočnicki z Afghánistánu obvykle hovoří Pharsi i Paštu, ale pouze jeden z těchto jazyků je jejich mateřským jazykem, přičemž některé specifické výrazy byly nesprávně přetlumočeny z důvodu jejich částečně odlišného významu ve druhém jazyce (CZ, HU, SK, PL)
  - výše uvedené nepřesné „přibližné“ tlumočení v konečném vyhodnocení výpovědi pro cizince mohlo znamenat kumulaci nepřesností, ačkoli původně cizinec mohl vypovídat přesně (CZ, HU, SK, PL, UA)

2. Doporučení: zjišťování znalostí jazyka u cizince i u tlumočnicka

- cizinci by měli už na hranicích být informováni, že v jazyce, o kterém uvedou schopnost dorozumět se, může být veden pohovor
- zodpovědné osoby by měly zjistit, zda:
  - cizinec hovoří dialektem, nebo spisovnou formou jazyka, a jakými dalšími jazyky plynule hovoří
  - tlumočnick plynule ovládá dialekt jazyka tlumočení, anebo spisovnou formu; přičemž zodpovědná osoba by měla poskytnout tlumočnickovi dostatečný čas na vysvětlení možných nesrovnalostí vyplývajících z používání dialektu.

3. Problém: v řízení nejsou dány podmínky pro soustředění se

- na hranicích jsou nelegálně přichozí migranti často ve špatném zdravotním stavu, jsou vyčerpaní v důsledku dlouhotrvajícího stresu (PL, CZ, HU, SK, UA)
- policie na hranicích pracuje v náročných podmínkách včetně časové tísně (PL, CZ, HU, SK)
- cizinec má během řízení nedostatek soukromí potřebného na rozhovor, neboť na úřadě se v místnosti vyskytují i třetí nepovolané osoby (PL, HU, SK)
- v některých úřadech, anebo na hranicích, je v jedné místnosti více oddělení určených pro pohovory s cizinci tak, že účastníci různých řízení se mohou navzájem slyšet (PL, SK)
- pokud protokol zapisuje policista, jenž vykonával osobní prohlídku cizince, dá se předpokládat, že cizinec může být vůči policistovi nedůvěřivý a výpověď bude omezená (SK)
- pokud jsou pověřené úřední osoby v uniformách, může to v cizinci vyvolávat strach, s ohledem na možnou podobnost se situací ohrožení, kterou mohl zažít a má ji popisovat (HU, SK)
- pokud tlumočnick pochází z místa, z něhož pochází původce pronásledování žadatele o azyl, anebo je jiného náboženského vyznání či politické příslušnosti, cizinec ze strachu z následků zveřejnění osobních či jinak citlivých údajů minimalizuje výpověď, čímž mohou být vynechány podstatné skutečnosti potřebné pro získání mezinárodní ochrany (HU, UA, SK)
- pokud úředníci s tlumočnickem komunikují v přítomnosti cizince v úředním, tedy cizinci neznámém jazyce, zpochybňují tím svou nezávislost, podobně, jako když se tlumočnick dorozumívá s cizincem před úředníkem v jazyce tlumočení (SK, CZ, HU)

3. Doporučení: vytvoření podmínek pro soustředění se

- rozhovor by se měl vést, až když je osobě poskytnuta pomoc a je schopna soustředěně vypovídat

- úřední osoby by měly mít na vědomí, že na průběh rozhovoru má vliv, v jaké části dne/noci je s cizincem komunikováno, v jaké místnosti se odehrává rozhovor, nakolik jsou splněny podmínky ochrany osobních údajů před třetími osobami
- úřední osoby by měly mít na vědomí, že na průběh řízení má zásadní vliv počet a původ osob přítomných v místnosti, a také služební zařazení pracovníků instituce a jejich předcházející vztah a pravomoc vůči cizinci
- pohraniční pracoviště by měla mít dostatek pracovníků na to, aby rozhovor s cizincem vedla jiná osoba, než tak, která jej zadržela a prováděla osobní prohlídku
- příchod zúčastněných, představení se, vysvětlení procedury, práv a povinností všech zúčastněných stran, přiměřeně časté přestávky, trpělivost a dostatek času se projevují na rozpomenutí se na události i na celkovém projevu
- tlumočnick, podobně jako cizinec, by měl znát své právo o vyžádání přestávky v pohovoru
- za každých okolností by měla být zabezpečena svoboda projevu a ochrana soukromí tak, aby během výslechu či pohovoru nebyly osobní údaje k dispozici neautorizovaným třetím osobám.

4. Problém: vznikají nekvalitní protokoly

- v některých případech má na hranicích cizinec za úkol popsat sám ručně na papír důvody opuštění země původu, později jsou přeloženy a stanou se součástí spisu žádosti o azyl (PL)
- policisté neinformují cizince, jak detailní má být jejich zpráva, ani jaké typy faktů má obsahovat (PL, HU, SK, CZ)
- na úřadech jsou mnohé protokoly z pohovorů se žadateli psány ručně úředníkem, některé málo čitelné (PL)
- protokol o důvodech podání žádosti o azyl je zkratkovitý, neúplný, někdy bez profesionálního zpětného přetlumočení (PL, CZ, HU, SK)
- tlumočnick je svědkem nepřesného záznamu výpovědi, snaží se objasnit význam pojmů, ale je úředníkem zastaven (CZ, SK)
- protokol z hraničního řízení je úřady požadován za stěžejní, a jakýkoli faktografický nesoulad s pozdějším pohovorem je důkazem nevěrohodnosti žadatele, přičemž se nepřihlíží k výše uvedeným překážkám ani k žadatelovu momentálnímu zdravotnímu a psychickému stavu (PL, CZ, HU, SK)
- v některých případech cizinec nedostane po skončení řízení kopii protokolu (PL, SK, HU)
- pokud má cizinec po pohovoru zájem o kopii protokolu, musí to písemně odůvodnit a zaplatit za každou stranu protokolu (PL)
- rozhodnutí jsou tlumočena ústně, shrnuta bez bližšího výkladu; úplné znění rozhodnutí je předáno písemně v úředním jazyce, cizinec mu nerozumí (SK, CZ, HU)

4. Doporučení: zhotovování kvalitních protokolů

- protokoly by měly být vždy sepisovány na počítači; ve specifických případech, jakými jsou azylová řízení, by měla být i audionahrávka pohovoru
- cizinec by měl v každém případě dostat kopii protokolu po ukončení pohovoru automaticky, a to bez povinnosti písemného odůvodnění či ústní žádosti, bezplatně a bezodkladně
- protokol v hraničním řízení je nevyhnutelně stručný, ale může být i nesprávný vzhledem k psychickému stavu cizince a nedostatku kvalifikovaného tlumočení, proto vzhledem k podmínkám by měl být záznam z hraničního řízení považován za marginální
- v rozhodovacím řízení by měl být stěžejní profesionálně vedený pohovor na migračních úřadech s kvalifikovaným tlumočením, na jehož zabezpečení byl vynaložen dostatek času
- rozhodnutí o udělení některé z forem mezinárodní ochrany, a také o udělení povolení k pobytu, by mělo být dostupné cizinci v plném znění v jemu známém jazyce

- státní zaměstnanci, zvláště pracující na hranicích, by měli mít přístup ke kontinuálnímu vzdělávání
- mezikulturní komunikace by měla být součástí učebních osnov policejních akademií

5. Problém: tlumočnická má omezenou slovní zásobu

- v řízení jsou využívány služby nekvalitních tlumočnicků, kteří se dopouští zásadních chyb, nepopíratelně ovlivňujících obsah rozhodnutí (CZ, HU, SK, UA, PL) a to zejména:
- tlumočnická nemá dostatečnou slovní zásobu v terminologii práva a migrace (HU, CZ, SK, UA, PL)
- tlumočnická nezná realitu a kulturu země původu cizince, včetně specifika vyjadřování v dané zemi, posouvá překlad do významově neodpovídající roviny, či výsledek tlumočení nedává smysl (PL, SK, HU, CZ)
- tlumočnickovi není srozumitelná komunikace mezi právně vzdělanými osobami, neovládá právníké termíny, které mohou mít v právním kontextu jiný význam, než v běžné řeči, případně zaměňuje význam ustálených pojmů jako např. „povolení k pobytu“ či „žádost o azyl“ (HU, SK, PL, CZ, UA)
- tlumočnická někdy nesprávně přetlumočí, že cizinci budou umístěni do uprchlického tábora, přičemž jsou následně přemístěni do zajišťovacího zařízení (SK)
- profesionální standard tlumočení není přijatý a uplatňovaný státními orgány (PL, HU, UA)
- neexistuje registr soudních tlumočnicků (UA)
- kontraktovaní tlumočnická nemají povinné školení v oblasti práva a migrace (HU, UA, PL, SK)
- univerzitní kurzy práva a translologie zaměřené na migraci buď neexistují, nebo nepropojují své poznatky s praxí (HU, PL, SK, UA)
- tlumočnická, kteří chtějí být registrováni jako úřední překladatelé, musí vynaložit nepřiměřené náklady a snést administrativní zátěž s tím spojenou (SK)

5. Doporučení: podílení se na vzdělávání tlumočnicků

- ovládnutí právní resp. odborné terminologie by mělo být podmínkou výběru tlumočnická
- přijetí legislativní změny tlumočení tak, aby tlumočnická nemuseli být uvedeni na oficiálním seznamu tlumočnicků, ale aby museli povinně a úspěšně absolvovat kurzy o specifika tlumočení pro cizince osvojením si:
  - právní terminologie týkající se migrace
  - mezikulturní komunikace
  - znalostí kulturních specifika včetně verbální a neverbální komunikace vybraných zemí původu
- součástí vysokoškolských osnov pro právníky, sociální pracovníky a tlumočnická by se měly stát povinné i výběrové předměty, které propojují poznatky z praxe
- kvalita každého azylového pohovoru by měla být kontrolovatelná prostřednictvím audionahrávky
- součástí vedení a tlumočení řízení s cizinci by měly být supervize těchto řízení

6. Problém: tlumočnická je nedostupný

- pro nedostatek tlumočnicků anebo kvůli finanční náročnosti cizinci tlumočí osoba jemu blízká, která není ani kvalifikovaná tlumočit, ani oprávněna nakládat s osobními informacemi, čímž jsou informace vystaveny riziku jejich zneužití (CZ, SK, HU, UA)
- osoba, která vede řízení, tlumočení, a následně rozhoduje o cizincově případě (PL)
- nedostupnost kvalifikovaných tlumočnicků v občanskoprávním řízení a jazykově-kulturní bariéra neinformovaných migrantů přispívají k moci osoby zprostředkovatele, který může zneužít zranitelnost cizince, požadovat vysoké finanční kompenzace a udržovat cizince v závislosti, příp. v obchodu s lidmi (CZ, SK)
- cizinec nemá k dispozici tlumočnická, nekontaktuje včas úřad práce, pojišťovnu, školu či nemocnici: neřešený problém eskaluje, a v konečném důsledku stojí víc prostředků (např. zásah pohotovostní

služby) (PL, CZ, SK, UA)

- kvůli absenci pohotovostních komunitních tlumočnicků je velký tlak na státní správu i na právníky, pro potřebu tlumočení v kontaktu s lékaři, pojišťovny a úřady práce (UA, CZ, SK)
- stát ukládá povinnost přítomnosti tlumočnicka i v občanskoprávních řízeních, kdy tlumočení není hrazeno, čímž poškozují práva účastníka řízení a znevýhodňuje ho (SK)
- v případě, že instituce vybírá dle principu nejlevnějšího či vždy dostupného tlumočnicka, může to být na úkor kvality tlumočení (HU, CZ, SK)
- pokud je tlumočnick fyzicky nepřítomný, při tlumočení přes internet je vzhledem ke ztrátě kontextuálních znaků tlumočení nekvalitní a neúplné (HU)

6. Doporučení: vytvoření sítě a databáze proškolených tlumočnicků

- tlumočnick by měl být fyzicky přítomen, s výjimkou případu, kdy není možné zabezpečit tlumočení jinak, než prostřednictvím internetu anebo telefonicky
- tlumočnick by měl být nezávislý ve vztahu k cizinci, i ke státnímu orgánu⁵
- osoba, která vede řízení, by neměla tlumočit
- státní instituce ve spolupráci s nevládními organizacemi by měly vytvořit síť/veřejně dostupný seznam komunitních tlumočnicků, kteří by:
  - absolvovali kurzy specifik tlumočení pro cizince včetně odpovídající právní terminologie
  - nemuseli být zapsáni v registru tlumočnicků⁶
  - byli k dispozici za menší úhradu než soudní tlumočnicki⁷
- databáze vyškolených komunitních tlumočnicků by byla k dispozici jak cizincům, tak úřadům
- platforma komunitních tlumočnicků se dá vytvořit podobně, jako iniciovalo OPU⁸ (CZ) spolupráci státních institucí, MV, organizací pracujících s migranty a katedrami translologie:
  - pomocí stáží pro univerzitní studenty překladatelství na MV,
  - účastí MV v přípravě univerzitních kurzů pro komunitní tlumočnicky,
  - účastí univerzitních pracovníků ve vzdělávání komunitních tlumočnicků,
  - zapojením komunit migrantů při hledání vhodných adeptů pro poskytování této služby
  - tato forma spolupráce přináší ekonomicky úsporné řešení
- v případě prokazatelné finanční tísně by poplatky za tlumočení hradil stát

7. Problém: tlumočnick nedodrží etický kodex tlumočení

- tlumočnick je nedostatečně odborně vzdělaný a nedůsledný: nekvalitní tlumočení vede k rozporům a vytváří napětí
- tlumočnick neudrží pozornost v průběhu celého trvání pohovoru (PL, SK, HU, CZ)
- tlumočnick osobně vyzve cizince, aby zkrátil svou výpověď (CZ, SK)
- tlumočnick zpochybňuje výpověď cizince přímo osobními komentáři, anebo emočními neverbálními projevy (CZ, SK, HU, PL)
- tlumočnick netlumočí otázky osoby, která vede interview, přesně, anebo se i svévolně dotazuje na vlastní otázky (HU, CZ, PL, SK)

---

5 Viz. etický kodex tlumočnicka

6 Související právní úprava v kompetenci rezortu rezortu MS ČR

7 Související právní úprava v kompetenci rezortu rezortu MS ČR

8 V roce 2010 zahájilo OPU spolupráci s Ústavem translologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Pod odborným vedením studenti translologie uskutečňují povinnou odbornou praxi v OPU. Praktikanti jsou v rámci dobrovolné spolupráce využíváni hlavně při výjezdech do azylových zařízení, při poskytování právního a sociálního poradenství v kancelářích OPU, či pomáhají při jednání cizinců na úřadech. Více na <http://utrl.ff.cuni.cz/>, <http://opu.cz/cz/article/23>, i o speciálním oboru komunitní tlumočení.

- tlumočník nezastaví cizince ve výpovědi, přičemž si nezapisuje poznámky, a následně svévolně sumarizuje a závazně zkracuje výpověď cizince, přičemž vynechává detaily, které následně mohou ve výpovědi sehrát podstatnou roli (CZ, SK, HU, UA, PL)
- tlumočník svévolně hovoří s cizincem v průběhu řízení, a není si vědom negativních důsledků svého jednání pro cizince (PL, SK, HU, CZ)
- úředník si nevšimne, že tlumočník tlumočí povrchně, anebo že úplně nerozumí výpovědi cizince; tlumočník nechce způsobit odklad řízení; cizinec neví, že smí namítat nesrozumitelnost, neboť nebyl poučen (PL)
- přestože tlumočnickova úroveň znalosti cizího jazyka včetně právní terminologie je na místě ověřitelná, je málo pravděpodobné, že cizinec vyjádří nespokojenost účinně přímo na místě, neboť jeho námitku překládá dotyčný tlumočník (PL)
- neetické tlumočení může přispívat k neadekvátnímu řízení s cizincem, ba až k zamítnutí jeho žádost pro existenci rozporů ve výpovědi (PL, SK, CZ)
- přesto, že UNHCR má k dispozici specifický etický kodex pro tlumočníky a organizuje školení pro tlumočníky v azylovém řízení (SK, UA, CZ), tlumočník někdy nezná a nedodržuje základní standardy tlumočení ani etický kodex tlumočnicka (CZ, SK, UA)
- v praxi není zažitý mechanismus, který by ověřoval a udržoval úroveň tlumočení, případně umožňoval disciplinární řízení vůči případnému porušení etického kodexu, v některých případech iniciování trestního řízení v případě podezření z naplnění skutkové podstaty trestného činu(SK, PL)⁹
- chybí etický kodex pro nesoudní tlumočníky (PL, SK, CZ)

7. Doporučení: kontraktování tlumočnicka, který dodržuje etický kodex tlumočení¹⁰

- organizování pravidelných tréninků pro kontraktované tlumočníky
- informování tlumočnicka o jeho právech a povinnostech před tlumočením a o důsledcích porušení povinností, včetně trestněprávních následků v případě naplnění skutkové podstaty trestných činů
- používání těch tlumočnicků, kteří se po přečtení na místě předloženého etického kodexu písemně zaručí, že jej budou dodržovat
- nahrávat a zpřístupnit nahrávku pohovoru všem účastníkům řízení, neboť audio/video záznam zaručuje možnost zpětné kontroly kvality tlumočení
- cizinec by se měl možnost vyjádřit ke kvalitě tlumočení bez přítomnosti tlumočnicka, kterého by se námitky týkaly, vyplněním krátkého dotazníku a umístěním dotazníku v úředně uzavřené schránce, anebo písemně nejpozději např. do 7 dní od vykonání pohovoru, přičemž jeho vyjádření by se stalo součástí spisu

8. Problém: tlumočník přebírá jiné funkce

- tlumočník se sám staví do různých pozic (PL, SK, HU, CZ) a to zejména:
  - rozhodovače (rozhoduje o opodstatněnosti údajů),
  - právníka (poskytuje právní rady cizincům),
  - policisty (nabízí pomoc s prodloužením či vyřízením dokladů)
  - sociálního pracovníka (vyjadřuje se k jeho integraci),
  - psychologa (vede rozhovor, jako by byl terapeutem),
  - experta na zemi původu (porovnává vyřčené s vlastními údaji ze země původu),
  - sociálního odborníka (vyjadřuje se ke zvykům v zemi původu, k pravosti etnických a kulturních

⁹ Související právní úprava viz. Trestní zákoník ČR, zák. 40/2009 Sb. ve znění novel, §331 Přijetí úplatku, § 347 Křivé tlumočení, www.portal.gov.cz

¹⁰ Viz. Etický kodex soudního tlumočnicka na stránkách Komory soudních tlumočnicků v ČR, <http://www.kstcr.cz/o-nas/eticky-kodex-soudniho-tlumocnika-25/>

- projevů, a tím k věrohodnosti cizincovy výpovědi)
- tlumočnick se staví do uvedených pozic bez toho, aby ho v tom instituce zastavila, resp.mu zamezila v takovém jednání, které je v přímém rozporu se zájmy cizince
  - zástupce instituce toleruje, že tlumočnick se ve svých komentářích na adresu cizince ztotožňuje s postojem instituce (CZ, SK, HU)
  - podobný střet zájmů nastává, pokud zástupce, který vede řízení, tlumočení, a zároveň rozhoduje o cizinci (PL)
  - tlumočnick se v přestávkách chová jako součást instituce, pro kterou tlumočí, např.neformální komunikací s úředníky a policisty (SK, PL, CZ)
  - tlumočnick vyjadřuje osobní postoj, např.názor, že cizinec sděluje nedůležité či nesrozumitelné věci. V prvním případě na sebe tlumočnick přebírá roli rozhodovače, který je osobou kompetentní k určení, co je důležité; v druhém případě tlumočnick sděluje nemožnost porozumět dialektu. Toto zjištění se promítá do často uváděné výhrady v odvolacích soudních řízeních vůči nekvalitnímu tlumočení či nekompletní protokolaci (HU, CZ, PL, SK, UA)
  - tlumočnick cizincům svévolně radí, jak ne/žádat o azyl (HU, CZ, SK, UA)
  - tlumočnick se dopouští protiprávního jednání¹¹ anebo nabádá cizince ke korupčnímu jednání a nabízí, že jeho výpověď za úhradu „zdramatizuje“ (HU, CZ, PL, SK)
  - cizinec od tlumočnicka vyžaduje radu, co má sdělovat, aby splnil kritéria na udělení azylu (PL, SK, UA)

8. Doporučení: monitorování pozice tlumočnicka

- instituce, pro kterou tlumočnick pracuje, by měla zajistit, že tlumočnick bude zastávat jen svou pozici a dodržovat etický kodex, a také specifické právní předpisy, a zdrží se protiprávního jednání
- rozhodovači by měli být proškoleni k rozeznání náznaků napovídajících, že tlumočení není korektní
- pro rozhodovače je znalost jazyka cizince výhodou, ale jen pro možnost kontroly tlumočení, neboť coby zástupce instituce nemůže plnit roli nestranného tlumočnicka
- tlumočnick by měl zůstat neutrální po dobu celého řízení včetně přestávek, a tím podporovat autentičnost výpovědi cizince
- tlumočnick by měl za každých okolností překládat úplné vyjádření cizince
- v případě, že je výpověď cizince delší dobu nepřerušená, by si měl tlumočnick činit přesné poznámky
- tlumočnick by měl mít prostor vysvětlit význam frází, pokud jsou zaznamenány s významovým posunem
- tlumočnick by si měl být vědom toho, že při nepřesném záznamu není povinen protokol podepsat
- mělo by dojít ke zpřístupnění institucionálně daných pravidel tlumočení pro specifická řízení

9. Problém: nepřesné tlumočení má důsledky pouze pro cizince

- přesnost rozhodnutí závisí na přesnosti tlumočení
- pokud tlumočení vykonává rodinný příslušník, jiný migrant, uprchlík či úředník, tyto osoby mají přístup k osobním údajům cizince (CZ, SK, HU, PL)
- cizinec má strach ze zastavení řízení anebo jeho zamítnutí, pokud by si stěžoval na tlumočnicka během pohovoru (PL, SK, CZ, HU, UA)
- každá nesrovnalost slouží jako důkaz o nevěrohodnosti cizince v dalším řízení (PL, SK, CZ, HU)
- pokud cizinec uvede, že to, co je uvedeno v protokolu, neřekl, neexistuje o významovém posunu

---

11 Související právní úprava viz. Trestní zákoník ČR, zák. 40/2009 Sb. ve znění novel, §331 Přijetí úplatku, § 347 Křivé tlumočení, www.portal.gov.cz

důkaz (PL, SK, CZ, HU)

- osoba, která vede pohovor, nevysvětlí pojem „pronásledování“, anebo otázku týkající se pronásledování klade doslovně, přičemž cizinec nerozumí přesně významu pojmu – uvede, že nebyl pronásledován, přestože mohl žít v ohrožení života (PL, SK, CZ)
- dodatečné objasňování v pohovoru částečně vyjádřených názorů úřady často interpretují jako zavádějící až protichůdné vyjádření (PL, SK, CZ, HU, UA)
- po podpisu protokolu cizincem je vyjádřený jeho souhlas se zápisem, a je tak nemožné dokázat chyby v tlumočení; protokol je v úředním jazyce a cizinec nemusí obdržet jeho kopii (PL, SK, CZ, HU, UA)
- stížnosti vůči nesprávnému tlumočení nejsou zaznamenávané, protože (PL, SK, CZ, HU, UA):
  - cizinci nechtějí oslabovat vlastní znevýhodněnou pozici
  - cizinci a tlumočníci jsou často krajany
  - případné chyby ve vedení a tlumočení interview jsou pro absenci audiozáznamu neprokazatelné
- nedorozumění vyplývající z nepřesného tlumočení znásobují náklady do budoucna jak pro stát, tak pro cizince (PL, SK, CZ, HU)

9. Doporučení: zpřístupnění záznamů o řízení cizinci

- zavedení obeznámení a vysvětlování relevantních práv a povinností cizinců¹², včetně práva vyjádřit pochybnost příp. odmítnout tlumočení z oprávněných důvodů
- v případě přítomnosti právního zástupce je tlumočení i překlad důkladnější, je zajištěno zpětné tlumočení protokolu a možná oprava
- v případě nepřítomnosti i v případě přítomnosti právního zástupce by měl být zajištěn audiozáznam
- osoba, která vede pohovor, by si měla být vědoma jiných kulturních významů (např. pojmu „pronásledování“ v cizích jazycích) a zjišťovat skutečný stav věci jinak kladenými otázkami¹³
- povinné zhotovení audiozáznamu by mělo být alespoň v azylovém řízení; vyřešil by se tím problém s prokazatelností námitky nepřesnosti tlumočení v odvolacím řízení, problém s interpretací písemných záznamů, evaluace svědectví by byla reversibilní.
- Cizinec by měl kopii protokolu po ukončení řízení dostat automaticky bez písemného zdůvodnění či ústní žádosti, bezplatně a bezodkladně

10. Problém: instituce ztěžuje tlumočení

- osoba, která vede pohovor, provádí v některých případech zásahy, které ztěžují výpověď i kvalifikované tlumočení (PL, SK, CZ, HU) :
  - nevysvětlením průběhu celého řízení cizinci,
  - nepřipraveností na interview,
  - prokazovaným odporem vůči odlišnosti,
  - nedůvěrou vůči cizinci,
  - neúčinnou komunikací,
  - nepozorným vnímáním
  - rychlým vedením pohovoru
  - kladením uzavřených otázek
  - častým přerušováním odpovědi
  - vlastním přeformulováním odpovědi do nedoslovného zápisu

---

12 Ve smyslu právního řádu země, na jejímž území se cizinec nachází

13 Detailní popis, analýza a ukázky různých technik komunikace s cizinci jsou dostupné v publikaci Heleny Tužinské: *Otázky opisu a prekladu. Výžitie poznatkov antropológie a etnografie vo vedení a tlumočení interview s cizincami*, Bratislava: Stimul 2010, v 2011 v angličtině na <http://hrl.sk/pages/publications>

- nepřítomností audiozáznamu,
- nevydáním kopie protokolu cizincům,
- nedodržováním profesních standardů a zákonných postupů,
- neverbálními a verbálními projevy osobního a institucionálního postoje vůči cizincům

10. Doporučení: vedení pohovoru podporující kvalitu tlumočení

- každá instituce, která komunikuje s cizinci, by měla v pravidelných výcvicích svých zaměstnanců zohlednit, že na průběh řízení i na kvalitu tlumočení má zásadní vliv:
  - míra vysvětlení průběhu celého řízení cizinci,
  - míra připravenosti na pohovor,
  - postoj vůči odlišnosti,
  - míra důvěry mezi komunikujícími,
  - míra vzájemného respektu,
  - míra pozornosti v průběhu naslouchání,
  - rychlost vedení pohovoru,
  - kvalita kladených otázek,
  - frekvence přerušování odpovědí,
  - přesnost a věrnost zápisu,
  - přítomnost audiozáznamu,
  - obdržení kopie protokolu cizincem,
  - míra dodržování profesních standardů,
  - neverbální a verbální projevy osobního a institucionálního postoje vůči cizincům

Shrnutí

Identifikované nedostatky:

1. účastníci řízení neznají úřední postupy
2. jazyky jsou nepřesně určeny
3. nejsou podmínky pro soustředění se
4. vznikají nekvalitní protokoly
5. tlumočnický je nedostupný
6. tlumočnický má omezenou slovní zásobu
7. tlumočnický nedodržuje etický kodex tlumočnický
8. tlumočnický přebírá jiné funkce¹⁴
9. nepřesné tlumočnický má důsledky jen pro cizince
10. instituce ztěžuje tlumočnický

Odpovídající doporučení:

1. ověřování znalosti postupu
2. zjišťování znalosti jazyků cizince a znalosti jazyků tlumočnický
3. vytvoření podmínek pro soustředění se
4. zhotovování kvalitních protokolů
5. vytvoření sítě a databáze proškolených tlumočnický
6. podílení se na vzdělávání tlumočnický
7. kontraktování tlumočnický, který dodržuje etický kodex tlumočnický
8. monitorování pozice tlumočnický¹⁵
9. zpřístupnění záznamů o řízení cizinci
10. vedení pohovoru podporující kvalitu tlumočnický

Uvedená systémová doporučení partneři projektu navrhuji v různé míře veškerým institucím, v nichž přichází zástupci státu do kontaktu s cizinci. Popsané závažné případy neznamenaají, že se tak děje v každém případě. Nedostatky v tlumočnický mají nežádoucí následky jak v azylovém řízení, tak v jiných správních či

---

14 Přičemž se tlumočnický může dopustit chyb, kterými poruší i jiné, všeobecně závazné právní předpisy.

15 Související právní úprava viz. Trestní zákoník ČR, zák. 40/2009 Sb. ve znění novel, §331 Přijetí úplatku, § 347 Křivé tlumočnický, www.portal.gov.cz

dalších řízení, zejména mohou prodlužovat a prodražovat řízení. Investice do přesného tlumočení v konečném důsledku šetří náklady řízení, neboť ho zefektivňuje. V neposlední řadě zabezpečení adekvátního tlumočení přispívá k předcházení vzniku rozporů a ke spravedlivému řízení.

Tlumočnická má mít dobrou slovní zásobu zvláště v terminologii práva a migrace, neboť míra porozumění právní terminologii tlumočnickem je přímo úměrná plynulosti dalšího úředního jednání či řízení s cizincem. Tlumočnick by měl být zručný i v mezikulturní komunikaci a měl by ovládat přesné názvy reálií dané země, jiný kalendář, politickou, náboženskou, sociální a kulturní situaci v zemi původu cizince. Stejně tak obeznámenost s pravidly verbální a neverbální komunikace v jazycích obou zemí, z jejichž jazyků je tlumočeno, je součástí tlumočnickovy profesionality. Součástí tohoto projektu je překlad zjištění z výzkumu do anglického jazyka, obsahující zároveň příklady využití etnografických a antropologických poznatků týkajících se vedení a tlumočení pohovorů s cizinci (Tužinská 2011).

V současnosti neexistuje kontrolní mechanismus kvality tlumočení, následné stížnosti jsou přijímány jako nepodložené. Investice do techniky pro vyhotovení audiozáznamů a do jejich archivace se navrátí nejen v podobě kvalitnějšího pohovoru, ale i v eliminaci a efektivitě odvolacích řízení. Audiozáznam z pohovoru zároveň slouží jako důkazní materiál pro všechny zúčastněné, v případě, že by byli obviněni z neprofesionálního jednání či ze spáchání trestného činu.

Předložená porovnávací zpráva *Komunikace s cizinci: právní důsledky tlumočení*, která porovnává praxi v Polsku, v Maďarsku, v České republice, na Slovensku a na Ukrajině, popisuje více rovin nedorozumění, ke kterým dochází ať už vědomě či nevědomě během kontaktu s cizinci. Pojmenovává zásadní problémy a nelegitimní případy, ke kterým při tlumočení opakovaně dochází. Navrhuje systémová opatření, která mohou podstatně napomoci při předcházení nežádoucím situacím. Nastavuje tak podmínky, které usnadňují komunikaci ve prospěch všech zúčastněných.

Literatura

- ♣ Berk-Seligson, S. 2002. *The Bilingual Courtroom. Court Interpreters in the Judicial Process*. Chicago : The University of Chicago Press.
- ♣ Divinský, B. 2009. *Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EÚ (2004-2008)*. Bratislava: IOM.
- ♣ Eades, D., 2010. *Sociolinguistics and the Legal Process*. MM Textbooks.
- ♣ Gibbons, J., ed. 1994. *Language and the Law*. Longman.
- ♣ Good, A. 2007. *Anthropology and Expertise in the Asylum Courts*. London : Routledge Cavendish.
- ♣ Hrehovčík, T., Bázlik, 2009. *M. Súdny preklad a tlumočenie*. Iura Edition.
- ♣ Launikari, M., Puukari, S. (eds.) 2009. *Multikulturní poradenství. Teoretické základy a osvědčené postupy v Evropě*. DZS a Euroguidance.
- ♣ Maryns, K. 2006. *The Asylum Speaker: Language in the Belgian Asylum Procedure*. Manchester : St. Jerome Publishing.
- ♣ Newbury, P., Johnson, A. 2006. Suspects' resistance to constraining and coercive questioning strategies in the police interview. In *Speech Language and the Law*.13,2, 213 – 240.
- ♣ Russell, S. 2000. „Let me put it simply“: the case for a standard translation of the police caution and its explanation. In *Forensic Linguistics*, 7, 1, 26 – 48.
- ♣ Spradley, J. P., 1979. *The Ethnographic Interview*. Holt, Rinehart and Winston.
- ♣ Tužinská, H. 2010. *Otázky opisu a prekladu. Využitie poznatkov antropológie a etnografie vo vedení a tlumočení interview s cizincami*, Bratislava: Stimul. (aj na <http://hrl.sk/pages/publications>)
- ♣ Tužinská, H. 2009. *Kultúrna citlivosť*. In Mittelmannová, M., Volanská, M., Tužinská, H. *Vybrané práva cizincov na území SR a kultúrna rozmanitosť. Princíp nenavrátania, zlúčenie rodiny a kultúrna citlivosť*. Bratislava : Stimul, 79 – 110. (aj na <http://hrl.sk/pages/publications>)
- ♣ UNHCR v Slovenskej republike, 2010. *Osobitosti tlumočenia v azylovom konaní*.
- ♣ Vašečka, M. 2009. *Postoje verejnosti k cizincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike*. Bratislava: IOM.
- ♣ Wadensjö, C. (1998). *Interpreting as Interaction*. London/New York: Longman.

Online materiály o tlumočení a vedení pohovorů:

- UNHCR *Interviewing applicants for refugee status*: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ccea3304.html>
- UNHCR *Interpreting in a refugee context*, Self-study Module:
www.unhcr.org/refworld/docid/49b6314d2.html, (v češtině):
http://www.unhcr.cz/dokumenty/MANUAL_PRO_TLUMOCNIKY.pdf
- Doporučení pro vedení pohovorů se ženami - oběťmi obchodu s lidmi:
<http://www.unhcr.cz/ochrana/?cid=449>
- Tlumočení studentů: <http://opu.cz/cz/article/23> , <http://utrl.ff.cuni.cz/>
- *Interpretation in the Asylum Process - Guide for Interpreters*, (v angličtině, finštině, švédštině):
<http://www.migri.fi>
- *Human Rights Watch Report 2010*: <http://www.hrw.org/en/reports/2010/12/16/buffeted-borderland-0>
- *Immigration and Refugee Board of Canada: Interpreter Handbook*:
<http://www.irb.gc.ca/eng/brdcom/publications/inter/pages/index.aspx>
- Tužinská, H. 2011. *Questions of Description and Translation: Using Data from Anthropology and Ethnology in the Conduct and Interpretation of Interviews with Immigrants*. Bratislava : Stimul :
<http://hrl.sk/pages/publications>